

Kuoleman väre haastaa vallitsevat kuoleman kulttuurit ja tekee tilaa surevalle minälle¹

Nina Lykke

Vibrant Death: A Posthuman Phenomenology of Mourning.
Bloomsbury Academic. 2021. 304 sivua.

Voisiko kuoleman käsittää tyhjyyden tai lopun sijaan väräjäväksi (*vibrant*)²? Voiko läheisensä menettäneen ihmisen pitkittyvää, ylenpalttista surua lähestyä patologisoinnin sijaan vastarintana? Kuinka ylittää elämän ja kuoleman, hengen ja materian, ihmisen ja ei-inhimillisen, orgaanisen ja epäorgaanisen sekä kulttuurin ja luonnon kahtiajaot kuoleman äärellä ja antaa filosofista tilaa suvereenin minän sijaan surevalle minälle?

Linköpingin yliopiston sukupuolentutkimuksen emeritusprofessori Nina Lykke lähestyy näitä kysymyksiä monitasoisessa kirjassaan *Vibrant Death* (2021). Kirjan rajoja ylittävä metodologia lähestyy aihetta autofenomenografian ja luovan kirjoittamisen keinoin, yhdistäen intellektuaalista ja affektiivisaistillista tiedontuotantoa. Kirjassa kirjoittajan omat kokemukset puolison vakavasta sairaudesta, kuolemasta ja suruprosessista ja hänen tässä prosessissa kirjoittamansa runot kietoutuvat yhteen spirituaalisen ja vitalistisen materialismin ja queerfeministisen posthumanistisen fenomenologian kanssa.

Kirja haastaa kaksi länsimaissa valtavirtaista tapaa lähestyä kuolemaa: kristilliset ylösnousemuksen ja jälleennäkemisen diskurssit sekä sekulaarin tieteellisen mekanistisen materialismin, joka näkee kuoleman vain tyhyytenä. Lykken mukaan kumpikin näistä lähestymistavoista on epätydyttävä, sillä ne nojaavat dualistiseen mielen ja ruumiin erotteluun, aineen ja lihallsuuden välineellistämiseen ja ihmisen yliveraistamiseen sekä ylläpitävät ajatusta kuoleen ruumiin outoudesta ja inhottavuudesta. Näissä ajatteluperinteissä keskeistä on suvereeni minä, joka yrittää tehdä selkoa kuolevaisuudesta ja etenkin omasta kuolemastaan. Suru nähdään tilana, joka muuttuu pitkittyessään ongelmalliseksi, epäterveeksi, patologiseksi.

Näiden ajatteluperinteiden tilalle Lykke hahmottelee lähestymistapaa, jossa elämä ja kuolema nähdään vastakohtien sijaan kahtena erilaisena tulemisen tapana (*modes of becoming*). Kuolema on hetki prosessissa, ei sen päätepiste. Suvereenin minän sijaan keskiöön nousee relationaalinen sureva minä, jota kuolema haluttaa, houkuttaa ja vetää puoleensa ja joka irti päästämisen sijaan janoaa säilyttää yhteyden kuolleeseen läheiseensä. Lykken mukaan taroituksena ei ole essentialisoida tai romantisoida ylenpalttista surua, vaan haastaa terveystormatiivisia hallintapyrkimyksiä ja tehdä vastarinnan kautta tilaa patologisoidulle surevalle minälle. Kirja peräänkuuluttaa ”pikemminkin hidasta arpeutumista, kuin nopeaa paranemista”. Se avaa tilan relationaaliselle tulkinnalle, joka hyväksyy kuoleman välttämättömänä osana värjäväää, materiaalista maailmaa. Lähestymistapa mahdollistaa kuolevan ja surijan välisen suhteen jatkumisen uudessa muodossa kuoleman jälkeen sen sijaan, että kuolema nähtäisiin suhteen katkeamisena ja surevaa kannustettaisiin päästämään irti ja jatkamaan elämää ilman kuollutta läheistä.

Kuoleman ja surun äärellä myös ihmeet ovat mahdollisia. Lykken analyysissä ne saavat kuitenkin tavanomaisesta poikkeavan tulkinnan. Kirja lähestyy ihmeitä länsimaisen, rationaalisuutta korostavan tulkinnan sijaan dekoloniaalisen feminismin ja vitalistisen materialismin valossa ja asettaa ne kristinuskon transsendenttia korostavan tulkinnan sijaan immanentiin eli tämänpuoleiseen kehykseen. Jos ihmeitä tapahtuukin, ne eivät ole jumalallisen tai poikkeuksellisen inhimillisen väliintulon tulosta, vaan immanentin materiaalisen väreilyn ja kaiken yhteenkietoutumisen odottamattomia ja arvaamattomia vaikutuksia.

Lykken oma tausta on kirjan kannalta merkityksellinen. Hän elää sateenkaariperheessä kulttuurissa, jossa lähestymistapaa puolison kuolemaan ohjaavat yhä vahvat heteronormatiiviset oletukset. Hän identifioituu ateistiksi yhteiskunnassa, jossa kuolemaa yhä sanoitetaan ja hallinnoidaan vahvasti kristillisestä perinteestä ammentaen. Tämä tuottaa kirjoittajalle kaksinkertaisen toiseuden perspektiivin kuoleman kulttuureihin. Kirjassa tämä asema kääntyy vahvuudeksi: Lykke kykenee näkemään vallitsevien kulttuuristen oletusten taakse ja haastamaan lukijaa niiden uudelleenajatteluun.

Toisaalta pitkän, arvostetun akateemisen uran tehneenä tutkijana Lykke on ainutlaatuisessa asemassa suhteessa moneen muuhun surijaan: Hänellä on poikkeuksellinen kyky sanoittaa surun ja kuoleman kokemustaan ja tuottaa siitä vivahteikasta filosofiaa. Lykkelle tärkeää puolisonsa kuolemaprosessissa

oli kirjoittaminen, tiedon etsintä, oppiminen ja jakaminen, mikä manifestoituu vaikuttavana kirjallisena teoksena. Ajoittain tämä asema tuottaa lukijalle etäännyttävän vaikutelman: Voidaanko ”tavallisen surijan” olettaa kykenevän sanoittamaan ja refleктоimaan omaa suruaan yhtä analyttisesti ja eritellen? Entä miten läheisen kuoleman kohdannut tai häntä surussa tukeva henkilö voi kääntää kirjan vaikeaselkoisen filosofisen kielen surun tai surevan tueksi?

Syvälle materialistiseen, posthumanistiseen ja fenomenologiseen filosofiaan vihkiytymättömän lukijan voi olla haastavaa saada otetta kirjan monitasoisista teoreettisista ja käsitteellisistä osioista. Toisaalta kirjan omakohtaiset ja runolliset osat tuovat tekstin samastuttavalle tasolle. Runojen ja kokemukertomusten kautta Lykke asettuu lukijan rinnalle ottaen tämän mukaan suruunsa – ja joskus kääntyy yllättäen lukijaa vastaan, kuten runomuotoisessa osassa *Interlude II: Vibrato Bruscamente (Abruptly Vibrating)*. Nähdäkseni näissä osioissa piilee kirjan erityinen anti käytännön surutyölle.

Lykke tarjoaa kirjansa kautta vaikean, mutta virkistävän ja ehdottoman tarpeellisen haasteen kaikille kuoleman ja surun teemojen äärellä työskenteleville ja surevien ihmisten kanssa toimiville. Se haastaa refleктоimaan omia kuolemaan ja suremiseen liittyviä kulttuurisia käsityksiä ja käytänteitä, nousivat ne sitten tieteellisestä tai uskonnollisesta viitekehystä tai näiden yhdistelmistä, ja avaa niiden väliin kolmannen tien. Kirja vaatii tekemään moniarvoistuvassa yhteiskunnassa tilaa vaihtoehtoisille suremisen tavoille ja surevan halulle ylläpitää suhdetta läheiseen kuoleman jälkeen.

Alaviitteet

- 1 Luin Nina Lykken kirjan *Vibrant Death* (2021) keväällä 2022 yhdessä Tampereen yliopistossa kokoontuvan Luontokulttuurit -lukupiirin kanssa. Kiitän keskustelukumppaneitani Marja Vehviläistä, Tuuli Innolaa, Annukka Lahtea, Marjo Kolehmainen ja Pieta Savinotkoa syväluotaavista ja inspiroivista pohdinnoista kirjan äärellä.
- 2 Mukailen käsitteen *vibrant* suomennoksessa Tapani Kilpeläistä, joka käyttää saman käsitteen käännöksessä väräjämiseen ja väreilyyn liittyvää sanastoa suomennoksessaan Jane Bennettin teoksesta *Vibrant Matter* (2004; suom. Materian väre, 2020).

Anna Sofia Salonen